

Голуб Яна Олегівна,
аспірантка відділу проблем кримінального
права, кримінології та судоустрою Інституту
держави і права імені В. М. Корецького НАН
України

ПРИНЦИПИ ГУМАНІЗМУ І СПРАВЕДЛИВОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Принципи кримінального права України є умовою дотримання прав людини під час здійснення законодавчої діяльності, а також у правозастосуванні. Попри те, що наразі ці принципи формально не закріплені у Кримінальному кодексі України (далі – КК), змістовно вони у ньому присутні. До конституційних принципів, які втілені в засади кримінального права України відносять принцип верховенства права, законності, справедливості, рівності громадян перед законом принцип забезпечення гідності особи, гуманізму, винної відповідальності тощо.

Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини щодо України фахівця констатують, що причини порушення прав людини частіше за все полягають у недосконалому законодавстві нашої держави або в його практичному застосуванні державними органами та судовими інстанціями [1]. Тому слід схвалити пропозиції розробників нового КК, які пропонують закріплення принципів в окремому розділі 1.2. «Принципи Кримінального кодексу та його застосування».

Предметом тривалої наукової дискусії є саме поняття принципів, їх перелік, співвідношення їх між собою, зокрема співвідношення принципів справедливості і гуманізму. Останній знайшов своє місце у статті 1.2.6. Проекту КК України – «Принцип гуманізму», в якій закріплено й таке положення: «Цей Кодекс забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілої особи» [2]. Водночас: чи є таке положення відображенням принципу гуманізму? На наш погляд, ні, оскільки це прояв принципу справедливості, який розробники КК не зазначили. Адже забезпечення прав потерпілої особи – це обов'язок держави. Згідно ст. 3 Конституції України держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Слід погодитись із тим, що спрямування правової політики держави на істотне посилення компенсаційної функції кримінального права, розвиток інститутів, які забезпечують оперативне, реальне і повне відновлення прав, порушених злочинними посяганнями, прискорить розвиток України як соціальної правових держави, сприятиме утвердженню соціальної *справедливості* в суспільстві та значному зниженню рівня злочинності [3, с. 215]. Без сумніву, реальне

забезпечення прав потерпілої від злочину особи сприятиме утвердженню соціальної справедливості, однак спірним і «нереальним» вважаємо тезу автора, що це сприятиме також «значному зниженню рівня злочинності». Така теза не має під собою жодної підстави.

Критично оцінюємо положення, відповідно до якого досягнення завдань кримінальної юстиції може бути забезпечено винятково за умови одночасної реалізації (взаємного врівноваження) принципів гуманізму і справедливості, особливо при призначенні покарання [4, с. 8]. Одночасна реалізація, на наш погляд, не можлива. Відновлення справедливості є кінцевою метою правосуддя. Недарма науковці досліджують історію виникнення права справедливості [5].

Так, О.О. Кваша перелічує принципи, що закріплені в Конституції України зазначає, на яких ґрунтується кримінальне право України, зокрема, це принцип верховенства права (ст. 8); принцип *справедливості права* (ст. 19) тощо... [6, с. 31]. Інша вчена, Н. Шелевер, висловлює таку позицію: «принцип справедливості хоча і не закріплений у Основному Законі України, проте він пронизує як Конституцію України, так і процесуальні кодекси. Проблемним питанням є те, що відсутнє законодавче визначення поняття «справедливість» [7]. Отже, чи закріплений принцип справедливості в Конституції України? Очевидно, що наведені принципи по-різному відображені у нормах Конституції України. У ст. 8 чітко формалізовано верховенство права: «В Україні визнається і діє *принцип верховенства права*». Тоді як у ст. 19 Основного закону України про справедливість не йдеться, натомість закріплено положення: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством». Тобто лише шляхом тлумачення даного положення можна констатувати, що принцип справедливості закріплений в Конституції України. Не можемо погодитись із думкою Н. Шелевер, що проблемою є відсутність законодавчого визначення поняття «справедливість». Виникає питання: в якому нормативно-правовому акті повинно бути закріплено це поняття? Інша справа, що слід ставити питання про закріплення у КК саме принципу справедливості. Зокрема, вищенаведене положення, які автори Проекту віднесли до принципу гуманізму, пропонуємо включити до структури майбутньої статті «Принцип справедливості»: «Цей Кодекс забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілої особи». Слід наголосити, що це положення є лише однією із складових принципу справедливості.

Звісно, що зміст принципу справедливості є предметом тривалої наукової дискусії, й надалі потребує ретельного вивчення. Розглядаючи динамічний процес розвитку правосуддя, Д. В. Андреев визначає правосуддя як спосіб відновлення справедливості [8]. Тому в ієрархії принципів кримінального права на вершині має бути саме

справедливість. Застосування ж інших принципів чи то гуманізму, чи то рівності, чи то пропорційності (за термінологією оприлюдненого проекту КК) є підпорядкованими справедливості. Очевидно, під час формулювання в нормах КК треба намагатися уникати абстрактності у розумінні справедливості, філософського рівня її дослідження як ідеї (абсолюту тощо). Важким завданням, але досяжним, є формулювання принципу справедливості у кримінальному праві.

Погоджуючись з Ю. С. Резнік у тому, що надмірна реалізація одного із принципів за рахунок інших може призвести до неналежного виконання завдань кримінальної юстиції [4, с. 101], водночас вважаємо, що є виключення із цієї аксіоми. Принцип справедливості не може бути надмірним, оскільки його реалізація забезпечує досягнення мети правосуддя.

Список використаних джерел

1. Коваль Ірена. Право на справедливий суд: практика Європейського Суду з Прав Людини щодо України https://minjust.gov.ua/m/str_7474

2. Текст проекту нового Кримінального кодексу України станом на 14.09.2023 <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/09/14/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-09-2023.pdf>

3. Слободянюк П. Л. Судовий захист прав потерпілого в Україні як конституційно-правова гарантія: монограф. Київ: Парлам. Вид-во, 2023

4. Резнік Ю. С. Принцип гуманізму та його реалізація в кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 203 с.

5. Власенко В. В. Історія виникнення та особливості застосування «загального права» та «права справедливості» в англосаксонській правовій системі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 3-7.

6. Кваша О.О. Принцип справедливості в системі принципів кримінального права України. *Сучасні проблеми правової системи України*. Збірник матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. / Редкол. Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.Л. тощо. Київ: Вид-во Ліра-К, 2014. С. 31–33.

7. Шелевер Н. Поняття та зміст конституційного принципу справедливості. *Конституційно-правові академічні студії*. 2021. № 1. С. 65-72: <http://journal-kpas.uzhnu.edu.ua/article/view/241914>

8. Андреев Д. В. Правосуддя як спосіб відновлення справедливості: аналіз засобів здійснення. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 319-322.